

ZASTUPLJENOST CILJEVA ODRŽIVOG RAZVOJA U STUDIJSKIM PROGRAMIMA ODSJEKA ZA SOCIJALNI RAD NA UNIVERZITETU U SARAJEVU - FAKULTETU POLITIČKIH NAUKA

EHLIMANA SPAHIĆ¹

Odsjek za politologiju Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu

Sažetak: Analiza globalnih razvojnih izazova i problema sadržanih u ciljevima održivog razvoja dobija na značaju u visokom obrazovanju. Najčešće se analiziraju svakodnevne poslovne prakse univerziteta kao i zastupljenost ciljeva održivog razvoja u studijskim programima. Ovaj rad predstavlja nastavak istraživanja o zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u studijskim programima Univerziteta u Sarajevu - Fakulteta političkih nauka. Inicijalno istraživanje (Spahić i Čustović, 2023) obuhvatilo je sve studijske programe prvog ciklusa prema nastavnom planu i programu inoviranom 2019. godine. Rezultati ovog istraživanja ukazuju na to da Odsjek za socijalni rad ima trinaest matičnih predmeta u kojima su zastupljeni ciljevi održivog razvoja, a od sedam zajedničkih predmeta samo dva predmeta nemaju zastupljene ciljeve održivog razvoja. Dominantno zastupljeni ciljevi su SDG 10 i SDG 17, a značajnu zastupljenost imaju i ciljevi SDG 1, SDG 3 i SD G4. Navedeni rezultati istraživanja i u tu svrhu kreirane metodologije korišteni su za analizu studijskog programa drugog ciklusa. Rezultati ovog istraživanja pokazali su da na drugom ciklusu studija Odsjeka za socijalni rad od petnaest predmeta, deset ima zastupljene ciljeve održivog razvoja. U predmetima koji imaju zastupljene ciljeve održivog razvoja dominantno su zastupljeni ciljevi SDG 3, SDG 1, SDG 16, SDG 4, SDG 5, SDG 8, SDG 10 i SDG 11. Cilj ovog nastavka istraživanja je kreirati holistički pregled zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u studijskim programima prvog i drugog ciklusa Odsjeka za socijalni rad, te naglasiti značaj integriranja ovih ciljeva u studijske programe i obrazovanje socijalnih radnika.

Ključne riječi: *ciljevi održivog razvoja; studijski program; ishodi učenja; znanja; vještine; kompetencije; tematske cjeline.*

¹ Kontakt e-mail: ehlimana.spahic@fpn.unsa.ba

Abstract: Analyzing global development challenges and problems contained in sustainable development goals is gaining importance in higher education. The daily business practices of the university are often analyzed, as well as the presence of sustainable development goals in study programs. This article is a continuation of research on the presence of sustainable development goals in the University of Sarajevo - Faculty of Political Sciences study programs. The initial research (Spahić and Čustović, 2023) included all study programs of the first cycle according to the curriculum and program innovated in 2019. The results of this research indicate that the Department of Social Work has thirteen core courses in which sustainable development goals are present, and out of seven common courses, only two courses do not have sustainable development goals. The dominantly present goals are SDG 10 and SDG 17, while SDG 1, SDG 3, and SDG4 have significant representation. The aforementioned research results and the methodology created for this purpose were used for the analysis of the study program of the second cycle. This research showed that in the second cycle of studies of the Department of Social Work, ten out of fifteen courses have sustainable development goals present. In the courses with sustainable development goals, the most present goals are SDG 3, SDG 1, SDG 16, SDG 4, SDG 5, SDG 8, SDG 10, and SDG 11. This continuation of the research aims to create a holistic overview of the presence of sustainable development goals in the first and second-cycle study programs of the Department of Social Work and to emphasize the importance of integrating these goals into study programs and education of social workers.

Keywords: *sustainable development goals, study program, learning outcomes, knowledge, skills, competencies, thematic units.*

Uvod

U prvom dijelu rada dat je kratak pregled globalnih razvojnih izazova koji su integrirani u ciljeve održivog razvoja. Sistematizacija globalnih razvojnih izazova je dugotrajan proces koji u kontinuitetu traje od 1972. godine. Brojni izvještaji, agende i deklaracije ukazuju na dugotrajnost problema i kontinuiranu opredijeljenost međunarodne zajednice da se aktivno uključi u njihove rješavanje. Ne umanjujući značaj milenijskih razvojnih ciljeva (Millennium Development Goals), fokus ovog rada je na ciljevima održivog razvoja (Sustainable Development Goals) koji su odraz kontinuiteta nastojanja međunarodne zajednice da se izbori s razvojnim izazovima. Razvoj održivih kompetencija, znanja i vještina postaje imperativ za obrazovne institucije. U tom kontekstu, ovaj rad u drugom dijelu nastoji elaborirati značaj integriranja ciljeva održivog razvoja u obrazovanje socijalnih radnika kako bi se razvile održive kompetencije. Integriranje ciljeva održivog razvoja u studijske programe Odsjeka za socijalni rad komplementarno je s Globalnom agendom za socijalni rad i okvirom socijalnog razvoja za 2020-2030 (Global Agenda for Social Work & Social Development Framework for 2020-2030), Globalnim standardima za obrazovanje i obuka socijalnih radnika (Global Standards for Social Work Education and Training), Globalnom definicijom profesije socijalnog rada (New Global Definition of Social Work Profession) i ažuriranom Globalnom izjavom o etičkim principima socijalnog rada (Global Social Work Statement of Ethical Principles) (Ioakimidis i Sookraj, 2021).

Osim ovog kompatibilnog međunarodnog okvira za rad i obrazovanje socijalnih radnika, osnovu za integriranje ciljeva održivog razvoja u studijske programe možemo naći u relevantnim istraživanjima analiziranim u ovom dijelu rada (Picado-Valverde, Yurrebaso, Guzmán-Ordaz, Nieto-Librero i Gonzalez-García, 2022; Stubbs, Ho, Abbonizio, Paxinos i Bos, 2021; Chankse- liani i McCowan, 2021; Collazo Expósito i Granados Sánchez, 2020; Dlouhá, Heras, Mulà, Salgado i Henderson, 2019; Jones i Truell, 2017; Stansfield, 2017; Jayasooria, 2016; Lombard, 2015; Nikku i Pulla, 2014). Uočeni značaj razvoja

održivih kompetencija analiziran je u trećem dijelu rada. Preciznije, analizirana je zastupljenost održivih kompetencija u studijskim programima oba ciklusa Odsjeka za socijalni rad. Sveobuhvatna sistematizacija održivih kompetencija (UNESCO, 2017) poslužila je kao temelj za analizu ishoda učenja na nivou studijskih programa, a rezultati su pokazali da su održive kompetencije prisutne u studijskim programima oba ciklusa. Četvrti dio rada sadrži analizu prisutnosti ciljeva održivog razvoja u tematskim jedinicama predmeta drugog ciklusa. Rezultati su pokazali da 10 od 15 predmeta sadrži ciljeve održivog razvoja (SDG 3, SDG 1, SDG 16, SDG 4, SDG 5, SDG 8, SDG 10 i SDG 11), u preostalim pet nije bilo moguće utvrditi njihovu prisutnost. Posljednji dio rada sadrži zaključna razmatranja i preporuke.

Globalni razvojni izazovi

Razvojni izazovi i problemi, sadržani u ciljevima održivog razvoja, u fokusu su međunarodnih organizacija i vlada već duži period. Spahić, Osmić i Čustović (2019) priredili su sveobuhvatnu analizu globalnih napora da se prevaziđu ovi izazovi. Autori su sistematizirali ključne konferencije, izvještaje i agende za period 1972 – 2015. godina. Analizom ove sistematizacije moguće je uočiti kako se mijenjao pristup i razumijevanje globalnih razvojnih izazova. U Izvještaju UN-ove Konferencije o ljudskom okruženju (A/CONF.48/14/Rev.1 Report of United Nations Conference on the Human Environment) iz 1972. godine utvrđeni su ključni principi koji kreiraju vezu između ljudskih prava, životnih uvjeta i zaštite životne sredine. Istaknuta je potreba međunarodnog koordiniranog pristupa planiranju, upravljanju i kontroliranju resursa, s naglaskom na neophodnost integriranja razvojnih problema u nauku, tehnologiju i obrazovanje.

Sljedeći značajan dokument je Izvještaj naša zajednička budućnost iz 1987. godine (A/42/427 - Report of the World Commission on Environment and Development - Our Common Future) koji sadrži preporuke za kreiranje politika, međunarodnu saradnju i institucionalne reforme. Kao i u prethodnom izvještaju naglasak je na održavanju i zaštiti životne sredine, upravljanju

populacijom i ljudskim resursima, osiguranju dovoljne količine hrane, održavanju ekosistema, efikasnijem korištenju energije, adekvatnom upravljanju industrijskom proizvodnjom, uz optimalno korištenje resursa te izazovima urbanizacije. Istaknuta je potreba za međunarodnom saradnjom i reformama. Poseban akcenat je stavljen na održavanje mira i sigurnosti.

Agendu 21 (1992) povezuje socijalnu i ekonomsku dimenziju razvoja. U okviru Agende 21, naglašena je potreba za međunarodnom saradnjom koja će doprinijeti borbi protiv siromaštva, promjenama u obrascima potrošnje, upravljanju demografskim promjenama, zaštiti i promociji zdravlja, promociji održivih naselja, te integriranju okolišnih i razvojnih izazova u proces donošenja odluka. Fokus je na očuvanju i upravljanju razvojnim resursima, a u procesu donošenja odluka naglasak je na ključnim društvenim grupama. Evidentno je da su temelji milenijskih, a kasnije i ciljeva održivog razvoja jasnije formulirani u Agendi 21.

Stoga, Spahić i sur. (2019) sljedećim bitnim dokumentom smatraju Milenijsku deklaraciju, usvojenu 2000. godine (A/RES/55/2 United Nations Millennium Declaration), a bila je osnov za kreiranje Milenijskih razvojnih ciljeva (Millennium Development Goals - MDGs)². Implementacija ovih ciljeva imala je različitu dinamiku i ograničen uspjeh. Stoga se javila potreba za ponovnim akcentiranjem dogovorenih ciljeva, što je učinjeno 2012. godine u Izveštaju budućnost kakvu želimo (A/RES/66/288 - The Future We Want). Svjetski lideri obavezali su se na ubrzavanje implementiranja dogovorenih ciljeva. Međutim, kao što je već ranije naglašeno, implementacija MRC-a bila je ograničena u kontekstu zadatog perioda implementacije kao i postignutih rezultata. Nastavak implementacije ovih ciljeva realizirao se putem kreiranje ciljeva održivog razvoja (Sustainable Development Goals -SDG-s).

2 MRC/MDGs: 1. Iskorjenjivanje krajnjeg siromaštva i gladi, 2. Dostizanje sveobuhvatnosti osnovnog obrazovanja, 3. Unapređenje jednakosti spolova i osnaživanje žena, 4. Smanjene smrtnosti djece, 5. Unapređenje zdravog materinstva, 6. Suzbijanje HIV/AIDS-a, malarije i drugih bolesti, 7. Osiguranje održivosti okoliša i 8. Uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoja.

U 2015. godini članice UN-a usvojile su dokument pod nazivom Transformacija našeg svijeta: Agenda za održivi razvoj 2030 (A/RES/70/1 - Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015). U ovoj Agendi prepoznata je potreba preciznijeg identificiranja razvojnih izazova i problema, te je 8 milenijskih razvojnih ciljeva transformirano u 17 ciljeva održivog razvoja³.

Ciljevi održivog razvoja trebali bi biti implementirani do 2030. godine, no već sad je izvjesno da će biti potrebno kreirati mehanizam daljnje implementacije, jer je dinamika usporena, djelimično zbog pandemije COVID-19, a djelimično zbog ratova koji prijete globalnom miru. Uzimajući u obzir prethodne elaboracije, moguće je uočiti kako su se globalni razvojni izazovi transformirali u razvojne ciljevi. Također, obrazovanje za održivi razvoj navodi se u svim analiziranim dokumentima, stoga je sasvim logičan slijed elaboracija značaja integriranja ciljeva održivog razvoja u studijske programe socijalnog rada kao i praktične aspekte svakodnevnog djelovanja socijalnih radnika. Osim integriranja ciljeva održivog razvoja u studijske programe i profesionalno djelovanje socijalnih radnika neophodno je razvijanje sistema održivih kompetencija.

Značaj integriranja ciljeva održivog razvoja u obrazovanje socijalnih radnika

Kao što je već ranije elaborirano, razvojni izazovi koji su danas uobličeni u ciljeve održivog razvoja u središtu su interesiranja akademske zajednice već duži niz godina. Educiranje kadrova da se sa suoče s ovim izazovima, također, ima dugu historiju. Iako razvojni izazovi ranije nisu bili sistematizirani na ovaj način, sve do milenijskih razvojnih ciljeva, postoji obimna literatura koja se bavi razvojnim problemima na nacionalnom i međunarodnom nivou. Stoga nije iznenađujuće da se u nastavnim predmetima prvog, a, kako ćemo kasnije vidjeti, i drugog ciklusa studija Odsjeka za socijalni rad pronalaze tematske jedinice i s njima korespondentni ciljevi održivog razvoja.

3 SDGs: 1. Svijet bez siromaštva, 2. Svijet bez gladi, 3. Zdravlje i blagostanje, 4. Kvalitetno obrazovanje, 5. Rodna ravnopravnost, 6. Čista voda i sanitarni uslovi, 7. Pristupačna energija iz čistih izvora, 8. Dostojanstven rad i ekonomski rast, 9. Industrija, inovacije i infrastruktura, 10. Smanjene nejednakosti, 11. Održivi gradovi i zajednice, 12. Odgovorna potrošnja i proizvodnja, 13. Očuvanje klime, 14. Očuvanje vodenog svijeta, 15. Očuvanje života na zemlji, 16. Mir, pravda i snažne institucije, 17. Partnerstvom do ciljeva.

U globalnom, ali i u bosanskohercegovačkom kontekstu, obrazovanje i praktično djelovanje socijalnih radnika značajno je determinirano agendama i smjernicama koje donose Međunarodna federacija socijalnih radnika (International Federation of Social Workers - IFSW) i Međunarodno udruženje škola socijalnog rada (International Association of Schools of Social Work - IASSW). Ove međunarodne asocijacije donose smjernice rada i obrazovanja⁴ socijalnih radnika, koje u kombinaciji s Globalnom agendom za socijalni rad i socijalni razvoj iz 2012 (The Global Agenda for Social Work and Social Development), kao i Globalnom agendom za socijalni rad i okvir socijalnog razvoja za 2020-2030 (Global Agenda for Social Work & Social Development Framework for 2020-2030) čine okosnicu budućeg obrazovanja i rada socijalnih radnika. Međutim, kompleksni problemi sadržani u ciljevima održivog razvoja zahtijevaju interdisciplinarni pristup i kreiranje specifičnih programa edukacije koji kombiniraju znanja, vještine i perspektive iz različitih disciplina, industrija i kultura (Stubbs, Ho, Abbonizio, Paxinos i Bos, 2021).

Ideja kreiranja specifičnih interdisciplinarnih studijskih programa za potrebe edukacije o održivom razvoju ima smisla samo ako se u obzir uzme širi kontekst društva u kojem se taj program namjerava implementirati. Implementacija ciljeva održivog razvoja koji imaju značajne neoliberalne osnove jednostavnija je za društva s neoliberalnim modelima vladanja, a izazovna je za tranzicijska društva i društva u razvoju.

Refleksija na studijske programe Odsjek za socijalni rad na oba ciklusa neophodno uključuje i pitanje je li interdisciplinarnost u formi sedam zajedničkih predmeta na prvom ciklusu, odnosno odsustvo zajedničkih predmeta i izbornih predmeta na drugom ciklusu dovoljna za adekvatno obrazovanje socijalnih radnika u kontekstu održivog razvoja. Rezultati analize usklađenosti ishoda učenja studijskih programa prvog i drugog ciklusa Odsjeka za socijalni rad s održivim kompetencijama, koji su prezentirani u nastavku ovog

4 Ažurirali su Globalne standarde za obrazovanje i obuku socijalnih radnika (Global Standards for Social Work Education and Training) u 2020. godini, usvojili su novu Globalnu definiciju profesije socijalnog rada (New Global Definition of Social Work Profession) u julu 2014. i publicirali ažuriranu Globalnu izjavu o etičkim principima socijalnog rada (Global Social Work Statement of Ethical Principles) u 2018. godini (Ioakimidis i Sookraj, 2021).

rada, ukazuju na to da ovako dizajnirani studijski programi imaju potpunu ili značajnu zastupljenost održivih kompetencija. Dakle, tvrdnja Nikku i Pulla (2014) da ne postoji kontradikcija ni konkurencija između zalaganja za dalju internacionalizaciju u obrazovanju socijalnih radnika potvrđena je u slučaju ovih studijskih programa. Osim toga i konstatacija da internacionalizacija nije prepreka istovremenom razvoju kontekstualnog (autohtonog) socijalnog rada usmjerenog na zadovoljavanje lokalnih i regionalnih potreba Nikku i Pulla (2014) se pokazala, također, ispravnom u ovom slučaju.

Chankseliani i McCowan (2021) naglašavaju da su institucije visokog obrazovanja obavljale svoje tri osnovne funkcije obrazovanja, istraživanja i angažman mnogo prije nego što se globalna zajednica složila oko SDG-a. Ističu da su vlade na globalnom nivou utvrdile mjere za implementacije SDG-a, no ciljevi održivog razvoja nisu u svim slučajevima eksplicitno pokretali politiku i praksu visokog obrazovanja. Autori smatraju da je potrebno dodatno istražiti stepen do kojeg eksplicitno usklađivanje utječe na aktivnosti univerziteta u praksi.

Ono što jeste novina kada je riječ o literaturi koja tretira razvojne izazove je fokus na integraciju ciljeva održivog razvoja ne samo u studijske programe visokoškolskih ustanova namijenjene studentima nego i organizaciju programa cjeloživotnog učenja usmjerenog na akademsko osoblje. U tom kontekstu, Collazo Expósito i Granados Sánchez (2020) naglašavaju značaj profesionalne edukacije za održivi razvoj (Education for Sustainable Development - ESD) akademskog osoblja. Ova edukacija zasnovana je na modelu obuke u transformativnoj akciji za održivost (Training Model in Transformative Action for Sustainability - TMTAS) koji se sastoji od održivosti, teorijskih pristupa i metodologija nastave i učenja edukacije za održivi razvoj, a koji je primijenjen na Univerzitet Jaume I u 2017. godini. Edukacija je obuhvatila 55 profesora, a rezultirala je integriranjem ciljeva održivog razvoja i nekoliko metodologija edukacije za održivi razvoj u nastavne predmete.

Model obuke u transformativnoj akciji za održivost u fokusu je većeg broja istraživanja, a za potrebe ovog rada, osim prethodno elaboriranog, izdvojeno je i istraživanje koje su proveli Dlouhá, Heras, Mulà, Salgado i Henderson (2019), a odnosilo se na pronalaženje optimalnog načina razvoja održivih kompetencija putem ovog modela. Prema ovim autorima, nije dovoljno samo uvrstiti sadržaje koji se odnose na ciljeve održivog razvoja u predmete, potreban je holistički pristup u načinu dizajniranja nastavnih planova i programa. Naglašavaju potrebu za edukacijom osoblja o kritičkom promišljanju i pedagoškim strategijama participativnog, akcijskog i transformativnog učenja.

Picado-Valverde, Yurrebaso, Guzmán-Ordaz, Nieto-Librero i Gonzalez-García (2022) smatraju da je dizajniranje i planiranje skupa vještina i kapaciteta potrebnih za implementaciju 17 ciljeva održivog razvoja u visokom obrazovanju složen i obiman proces, te predlažu uvođenje tri specifična transverzala procesa, a to su: (1) osnaživanje; (2) rješavanje sukoba; (3) otklanjanje predrasuda (Picado-Valverde i sur, 2022:3). Njihova studija, koja je obuhvatila studente Univerziteta u Salamanci, stvorila je osnov za kreiranje serije seminara za studente socijalnog rada i kriminologije. Seminari su strukturirani tako da sadrže poznavanje SDG-a, upravljanje emocijama i vještine rješavanja problema, empatiju u odlučivanju i donošenju odluka koje se odnose na ciljeve održivog razvoja u neposrednom okruženju.

Jones i Truell (2017) naglašavaju značaj Globalne agende za socijalni rad i socijalni razvoj (The Global Agenda for Social Work and Social Development)⁵ budući da se na njoj temelje profesionalne vrijednosti, razumijevanja i principi socijalnog rada i razvoja zajednice. Važnim smatraju formalno proširenje partnerstava na korisnike usluga i druge aktere, kao i njeno usklađivanje s ciljevima održivog razvoja. Slično mišljenje dijeli Lombard (2015) koja proširuje ideju partnerstva s potrebom utvrđivanja targeta i indikatora za obrazovanje socijalnih radnika, ali i za same socijalne radnike u

⁵ Ova Agenda nastala je kao rezultat saradnje Međunarodne asocijacije škola socijalnog rada (International Association of Schools of Social Work), Međunarodnog vijeća za socijalnu zaštitu (International Council on Social Welfare) i Međunarodne federacije socijalnih radnika (International Federation of Social Workers) (Jones i Truell, 2017).

kontekstu 17 ciljeva održivog razvoja. Na osnovu provedenog istraživanja, autorica naglašava da studenti trebaju biti uključeni u razvoj politika i praksu koja će ih pripremiti za rad s ljudima koji planiraju i učestvuju u kreiranju društvenog razvoja. Osim toga, autorica naglašava da obrazovanje socijalnih radnika treba obuhvatiti nastavne pristupe i metode u vezi s ljudskim pravima, refleksivnom praksom i kritičkom pedagogijom (Lombard, 2015:497).

Uloga socijalnih radnika u ostvarivanju ciljeva održivog razvoja treba biti rezultat kontekstualnog (autohtonog) socijalnog rada u kombinaciji s međunarodno preuzetim obavezama u implementaciji ciljeva održivog razvoja. Na tom tragu, Stansfield (2017) primjećuje da prožimajuća neoliberalna ekonomska agenda, s njenim naglaskom na privatizaciji, komodizaciji, individualizaciji i smanjenju regulative i vlade, stoji u suprotnosti s mirnim i kolaborativnim ostvarivanjem prava koja su potrebna za postizanje SDG-a. No, ovaj izazov vidi kao priliku za socijalne radnike da se nametnu kao relevantna sporna između *stakeholdera* uključenih u implementaciju Agende 2030, budući da razumiju uzorke i posljedice siromaštva i nejednakosti, te opće društvene probleme. Naglašava potrebu integracije okolinskih i ekoloških izazova u rad socijalnih radnika, a što će rezultirati zelenim socijalnim radom.

Različita iskustva socijalnih radnika širom svijeta ukazuju na slične izazove koji se odnose na balansiranje stvarnih potreba društva, principa i vrijednosti socijalnog rada s implementacijom ciljeva održivog razvoja (Jayasooria, 2016).

Evidentno je da strukturne prilagodbe, institucionalni izazovi i reformski procesi, neophodni za implementaciju ciljeva održivog razvoja, stavljaju socijalne radnike u složen položaj kontinuiranog balansiranja potreba društva i korisnika njihovih usluga s međunarodno preuzetim obavezama.

Održive kompetencije

Analiza prisutnosti održivih kompetencija zasnovana je na metodologiji koju su razvile (Spahić i Čustović, 2023). Autorice su na osnovu sveobuhvatne analize relevantne literature kreirale sljedeću metodologiju za procjenu usklađenosti ishoda učenja s održivim kompetencijama u studijskim programima prvog ciklusa, a koja će biti korištena i za studijski program drugog ciklusa Odsjeka za socijalni rad. Metodologija se sastoji od sljedećih faza: (1) pregled i analiza dosadašnjih relevantnih istraživanja; (2) selekcija, sistematizacija i odabir održivih kompetencija; (3) kreiranje analitičkog okvira; (4) analiza i komparacija ishoda učenja i održivih kompetencija i (5) prezentacija i analiza rezultata (Spahić i Čustović, 2023:319,320).

Tabela 1. Analitički okvir usklađenosti ishoda učenja studijskih programa prvog i drugog ciklusa Odsjeka za socijalni rad Univerziteta u Sarajevu - Fakulteta političkih nauka s održivim kompetencijama (izvor: obrada autorica na osnovu Spahić i Čustović, 2023:320)

II		
U potpunosti zastupljene u ishodima učenja na razini studijskog programa		
Značajno zastupljene u ishodima učenja na razini studijskog programa		
Djelomično zastupljene u ishodima učenja na razini studijskog programa		
Nisu zastupljene u ishodima učenja na razini studijskog programa		
I	II	
	Ishodi učenja studijskih programa Odsjeka za socijalni rad (Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka, 2019: 603,604)	
Ključne održive kompetencije (UNESCO, 2017:10)	I CIKLUS	II CIKLUS
Kompetencija sistemskog razmišljanja	X	X
Sposobnosti prepoznavanja i razumijevanja odnosa	X	X
Analiziranje složenih sistema	X	X
Sposobnost razmišljanja o tome kako su sistemi ugrađeni unutar različitih domena i razina	X	X
Nošenje s neizvjesnošću	X	X
Anticipatorna kompetencija	X	X
Sposobnost razumijevanja i procjene više varijanti budućnosti – moguće, vjerovatne i poželjne	X	X
Stvaranje vlastite vizije budućnosti	X	X
Primjena načela predostrožnosti	X	X
Procjena posljedica radnji	X	X
Nošenje s rizicima i promjenama	X	X

Normativna kompetencija	X	X
Sposobnosti razumijevanja i razmišljanja o normama i vrijednostima koje su u osnovi nečijih postupaka	X	X
Pregovaranje o vrijednostima, načelima i ciljevima u kontekstu sukoba interesa i kompromisa; neizvjesnosti znanja i proturječnosti	X	X
Strateška kompetencija	X	X
Sposobnosti za zajednički razvoj i provođenje inovativnih akcija koje doprinose održivosti na lokalnoj razini i šire	X	X
Kompetencija saradnje	X	X
Sposobnost učenja od drugih	X	X
Razumijevanje i poštivanje potreba, perspektiva i postupaka drugih (empatija)	X	X
Razumijevanje i suosjećanje s drugim ljudima (empatično vodstvo)	X	X
Nošenje sa sukobima u grupama	X	X
Olakšavanje participativnog i kolaborativnog rješavanja problema	X	X
Kompetencija kritičkog mišljenja	X	X
Sposobnost propitivanja normi, praksi i mišljenja	X	X
Razmišljanje o vlastitim vrijednostima, percepcijama i radnjama	X	X
Zauzimanje pozicije u diskurs održivosti	X	X
Kompetencija samosvijesti	X	X
Sposobnost promišljanja o vlastitoj ulozi u lokalnoj zajednici i globalnom društvu	X	X
Kontinuirano procjenjivanje i evaluiranje vlastitih postupaka	X	X
Nošenje sa svojim osjećajima i željama	X	X
Integrirana kompetencija rješavanja problema	X	X
Sveobuhvatna sposobnost primjene i razvoja različitih okvira za rješavanje problema na složene probleme održivosti	X	X
Inkluzivne i pravedne opcije rješenja koje promiču održivi razvoj	X	X
Integriranje navedenih kompetencija	X	X

Na osnovu elaborirane metodologije, došli smo do sljedećih rezultata:

- o Kada je riječ o studijskom programu prvog ciklusa Odsjeka za socijalni rad, utvrđeno je da su u potpunosti ili u značajnoj mjeri⁶ u ishodima učenja prisutne sve održive kompetencije (Spahić i Čustović, 2023: 321).
- o Kada je riječ o studijskom programu drugog ciklusa Odsjeka za socijalni rad, utvrđeno je da su u potpunosti ili u značajnoj mjeri⁷ u ishodima učenja prisutne sve održive kompetencije.

Nakon analize prisutnosti održivih kompetencija u studijskim programima oba ciklusa potrebno je analizirati zastupljenost ciljeva održivog razvoja u tematskim jedinicama predmeta. S obzirom na to da su Spahić i Čustović (2023) razvile odgovarajuću metodologiju, te analizirale studijski program prvog ciklusa, u nastavku je izvršena analiza studijskog programa drugog ciklusa po istoj metodologiji.

⁶ Kompetencije kritičkog razmišljanja i kompetencije samosvijesti.

⁷ Anticipatorne kompetencije i kompetencije samosvijesti.

Prisutnost ciljeva održivog razvoja u tematskim jedinicama predmeta

Analiza prisutnosti ciljeva održivog razvoja u tematskim jedinicama studijskog programa drugog ciklusa Odsjeka za socijalni rad temelji se na metodologiji koju su razvile Spahić i Čustović (2023) za potrebe analize studijskih programa prvog ciklusa. S obzirom na to da programi drugog ciklusa nemaju zajedničkih predmeta, bilo je neophodno izvršiti određene modifikacije u samoj metodologiji. Originalna metodologija je imala sljedeću formu (Spahić i Čustović, 2023:322):

- o (1) Priprema analitičkog okvira;
- o (2) Analiza i komparacija studijskih programa radi utvrđivanja postojanja predmeta koji se mogu smatrati zajedničkim predmetima (predmeti koji se izvode na dva ili više odsjeka / usmjerenja);
- o (3) Analiza sadržaja svih *syllabusa* i sistematizacija *syllabusa* predmeta u kojima su prisutni ciljevi održivog razvoja;
- o (4) Analiza sadržaja *syllabusa* (tematske jedinice i ishodi učenja) predmeta u kojima je ustanovljena prisutnost ciljeva održivog razvoja uz sistematiziranje identificiranih ciljeva i podciljeva temeljem analitičkog okvira;
- o (5) Prezentacija i analiza rezultata.

Modificirana metodologija, budući da predstavlja segmentirani nastavak istraživanja (analizira se studijskih program jednog od pet odsjeka), ima sljedeću formu:

- o (1) Analiza sadržaja svih *syllabusa* i sistematizacija *syllabusa* predmeta u kojima su prisutni ciljevi održivog razvoja;
- o (2) Analiza sadržaja *syllabusa* (tematske jedinice i ishodi učenja) predmeta u kojima je ustanovljena prisutnost ciljeva održivog razvoja uz sistematiziranje identificiranih ciljeva i podciljeva temeljem analitičkog okvira;
- o (3) Prezentacija i analiza rezultata.

Kao što je ranije naglašeno, Spahić i Čustović (2023) su provele istraživanje o zastupljenosti ciljeva održivog razvoja u tematskim jedinicama predmeta prvog ciklusa svih pet odsjeka. U kontekstu ovog rada, relevantnim se smatraju rezultati koji se odnose na studijski program Odsjeka za socijalni rad i studijske programe u kojima su matični zajednički predmeti koji sadrže ciljeve održivog razvoja. Rezultati istraživanja prisutnosti ciljeva održivog razvoja u tematskim jedinicama prvog ciklusa Odsjeka za socijalni rad mogu se sistematizirati na sljedeći način:

- o Odsjek za socijalni rad na prvom ciklusu ima 33 predmeta, od čega je 7 zajedničkih predmeta.
- o Od 26 matičnih predmeta, polovina predmeta (13), sadrži ciljeve održivog razvoja, a to je 50% od ukupnog broja predmeta.
- o Od sedam zajedničkih predmeta, četiri imaju zastupljene ciljeve održivog razvoja, dok se jedan zajednički predmet na prvom ciklusu na Odsjeku za socijalni rad izvodi na drugom ciklusu. Dakle, od sedam zajedničkih predmeta četiri predmeta imaju zastupljene ciljeve održivog razvoja, a to je 57,14%.
- o U matičnim predmetima Odsjeka, koji imaju zastupljene ciljeve održivog razvoja, dominantno su zastupljeni ciljevi SDG 10, SDG 17, SDG 1, SDG 3 i SDG 4. U zajedničkim predmetima, koji imaju zastupljene ciljeve održivog razvoja, dominantno su zastupljeni isti ciljevi.

Više detalja o rezultatima istraživanja za predmete prvog ciklusa, moguće je naći u baznom istraživanju Spahić i Čustović (2023) u Tabeli 5. Koristeći ranije objašnjenu modificiranu metodologiju, u nastavku su predstavljeni rezultati istraživanja za drugi ciklus studija.

Tabela 2. Analitički okvir za analizu prisutnosti ciljeva održivog razvoja u tematskim jedinicama predmeta drugog ciklusa Odsjeka za socijalni rad (izvor: Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka, 2019 i obrada autorice)

PREDMETI	ECTS kod	Ishodi učenja	Tematske jedinice koje se mogu dovesti u vezu s ciljevima održivog razvoja	Ciljevi i podciljevi održivog razvoja
Ljudska prava i socijalni rad	SR411	Student će u okviru predmeta moći razumjeti značaj ljudskih prava, međunarodne instrumente za njihovu zaštitu, usklađenost domaćih zakona s međunarodnim dokumentima, kao i ulogu i zadatke socijalnog rada u zaštiti ljudskih prava, ali i mogućnosti i ograničenja u pristupu pravima.	Ostvarivanje prava osjetljivih grupa (žene); Ostvarivanje prava osjetljivih grupa (djeca); Ostvarivanje prava osjetljivih grupa (starije osobe); Ostvarivanje prava osjetljivih grupa (osobe s onesposobljenjem); Ostvarivanje prava osjetljivih grupa (manjine) i Socijalni rad i zaštita žrtava trgovine ljudima	SDG 1 (1.3), SDG 3 (3.7 i 3.8), SDG 8 (8.7 i 8.8), SDG 10 (10.2-10-4), SDG 11 (11.1-11.3 i 11.7), SDG 16 (16.3).
Socijalna psihologija	SWR426	Znanje: Student/ica će moći definirati, opisati, usporediti i razlikovati: temeljne konstrukte i probleme socijalne psihologije; procese u osnovi socijalne spoznaje; izvore grešaka u opažanju i procjenjivanju drugih; vrste stavova, te vezu stava i ponašanja; različite unutargrupne procese, neverbalnu komunikaciju, te agresivno i prosocijalno ponašanje. Vještine: Student/ica će moći analizirati prednosti i nedostatke različitih psihologijskih objašnjenja u interpretaciji socijalne okoline. Studenti/ica će također naučiti razlikovati naučni od nenaučnog teksta; razvijat će se sposobnost iznošenja argumenata u grupnoj diskusiji; prezentacijske vještine. Kompetencije: Student/ica će moći koristiti stečena znanja prilikom procjenjivanja i donošenja odluka u svakodnevnom životnim izazovima i profesionalnom radu; predložiti realne aktivnosti za smanjenje predrasuda i rješavanje sukoba.	Sve tematske jedinice	SDG 3 (3.4)

Siromaštvo i socijalna isključenost	SR405	<p>Znanje: Studenti će moći:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Teorijski definirati oblike i načine mjerenja siromaštva i socijalne isključenosti; 2. Razumjeti i objasniti povezanost siromaštva i socijalne isključenosti sa širim društvenim kontekstom, naročito ekonomske razvijenosti i društvene (pre) raspodjele blagostanja; 3. Predstaviti i primjenjivati relevantne strategije u prevenciji i ublažavanju posljedica siromaštva i socijalne isključenosti na individualnom, grupnom i nivou zajednice. <p>Vještine: Studenti će biti osposobljeni da</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. kritički valoriziraju ulogu različitih društvenih mehanizama u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti; 2. samostalno rade na istraživanju različitih aspekata fenomena siromaštva i socijalne isključenosti. <p>Kompetencije:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Analizirati i primjenjivati stečena znanja i vještine za razvoj kreativnih metoda i tehnike (makro)socijalnog rada, posebno u radu s korisnicima socijalne pomoći, kao kategorijom siromašnih i socijalno isključenih pojedinaca i grupa. 	<p>Siromaštvo u postindustrijskom društvu: odraz ontološke nesigurnosti; Konceptualizacija siromaštva (definiranje siromaštva, koncepti siromaštva: apsolutno i relativno siromaštvo, koncept relativne deprivacije); Mjerenje siromaštva: pristupi mjerenju siromaštva (objektivni i subjektivni) i linije siromaštva; Ekonomski i društveni aspekti siromaštva; Rasprostranjenost, dimenzije, obilježja siromaštva na nacionalnom, regionalnom / EU i globalnom nivou; Socijalna isključenost: pojmovno određenje, pristupi i definicije; Dimenzije, uzroci i mjerenje socijalne isključenosti.</p>	<p>SDG 1 (1.2-1.5) SDG 2 (2.1) SDG 3 (3.7 i 3.8), SDG 4 (4.1- 4.5, 4.A), SDG 5, SDG 8 (8.3, 8.5, 8.7 i 8.8), SDG 10 (10.2-10.4, 10.6), SDG 11 (11.2, 11.3, 11.7, 11.A) SDG 16 (16.7)</p>
Etika socijalnog rada	SR440	<ol style="list-style-type: none"> 1. razumjeti i objasniti različite teorije etičkog djelovanja (teorija korisnosti, teorija prava, teorija pravednosti), teorijski definirati etičke postulate i vrijednosti profesije socijalnoga rada (poštovanje klijenta, saradnja s klijentom, samoodređenje klijenta, najbolji interes klijenta, privatnost, povjerljivost informacija, poštovanje razlika među klijentima); 2. definirati ključne savremene etičke dileme u praksi socijalnog rada; 3. predstaviti i kritički vrednovati ključne savremene etičke izazove u obrazovanju socijalnog rada u pitanjima roda, seksualnosti, religioznosti i duhovnosti; 4. predstaviti i kritički vrednovati važne etičke izazove u istraživanjima u socijalnom radu, s posebnim fokusom na djecu i osobe s duševnim smetnjama; 5. Kritički reflektirati profesionalna ograničenja, te primjenjivati usvojene tehnike i vještine etičkog djelovanja u praksi i istraživanjima u socijalnom radu. 	<p>Multikulturalnost i socijalni rad; Pitanja roda i seksualnosti u obrazovanju za socijalni rad kroz prizmu etike socijalnoga rada.</p>	<p>SDG 3 (3.7 i 3.8), SDG 4 (4.5), SDG 5 (5.1, 5.3, 5.4-5.6 i 5.A), SDG 8 (8.5), SDG 10 (10.3)</p>

<p>Socijalni rad u mentalnom zdravlju</p>	<p>SR420</p>	<p>Znanje: nakon uspješnog završetka nastave i ispita studenti će:</p> <ul style="list-style-type: none"> - moći kritički sagledati poziciju profesije socijalnog rada u zdravstvu u kontekstu drugih pomažućih profesija; - steći neophodna znanja o različitim pristupima određenja mentalnog zdravlja i mentalnog poremećaja; - moći kritički sagledati i problematizirati društvene stavove i tretman osoba s duševnim poremećajima u različitim historijskim etapama; - steći senzibilitet i razumijevanje za probleme osoba s duševnim smetnjama. 	<p>Socijalni rad u mentalnom zdravlju i doprinos dosadašnjeg ostvarivanja socijalnog rada u zdravstvu.</p>	<p>SDG 3 (3.4)</p>
<p>Socijalni rad s djecom s teškoćama u razvoju</p>	<p>SR415</p>	<p>Znanje: Studenti će steći osnovna znanja o različitim pristupima u određenju pojma invalidnosti i terminu djeteta s teškoćama u razvoju, te društvenoj i pravnoj zaštiti u međunarodnim i domaćim dokumentima, oblicima formalne i neformalne podrške ovoj skupini stanovništva.</p> <p>Vještine: Osposobljenost za rad i pružanje podrške djeci s teškoćama u razvoju i njihovim članovima porodice.</p> <p>Kompetencije: Studenti će usvojiti neophodne kompetencije i vještine za rad s djecom s teškoćama u razvoju.</p>	<p>Odgojni proces i socijalna uključenost/inkluzija djeteta s teškoćama u razvoju i Prevenција socijalne isključenosti i socijalno uključivanje djeteta s teškoćama u razvoju</p>	<p>SDG 1 (1.3 i 1.4), SDG 2 (2.1), SDG 3 (3.8), SDG 4 (4.1, 4.2, 4.5, 4.7 i 4.A), SDG 11 (11.2, 11.3, 11.7, i 11.B), SDG 16 (16.1 i 16.2)</p>
<p>Nasilje u porodici</p>	<p>SR412</p>	<p>Znanje:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. o fenomenu porodičnog i rodno-zasnovanog nasilja; 2. o savremenim teorijskim pristupima porodičnom nasilju, te pojavnim oblicima, uzorcima i posljedicama porodičnog nasilja; 3. o postojećim sistemima društvene zaštite osoba izloženih porodičnom nasilju; 4. o domaćim i međunarodnim standardima zaštite od porodičnog nasilja. <p>Vještine:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. sposobnost (ranog) prepoznavanja simptoma i posljedica porodičnog nasilja u radu s korisnicima; 2. sposobnost primjene teorijskog znanja u praktičnom radu; 3. sposobnost kritičke analiza i evaluacije postojećih sistemima društvene zaštite osoba izloženih porodičnom nasilju; 4. sposobnost rada u interdisciplinarnom/interprofesionalnom timu. <p>Kompetencije:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. usvojena znanja i vještine primjenjivati u socijalnom radu sa žrtvama. 	<p>Rano otkrivanje i prepoznavanje zlostavljanja i zanemarivanja djece; Tretman i intervencije socijalnog rada u slučajevima nasilja nad djecom u porodici; Rodno zasnovano nasilje, nasilje nad ženom u porodici i (među) partnersko nasilje; Tretman i (krizne) intervencije socijalnog rada u slučajevima nasilja nad ženom u porodici; Oblici, uzroci i posljedice nasilja nad starijim osobama u porodici; Tretman i intervencije socijalnog rada u slučajevima nasilja nad starijim osobama u porodici; Domaći i međunarodni instrumenti zaštite od porodičnog nasilja.</p>	<p>SDG 1 (1.3 i 1.4) SDG 5 (5.2, 5.3 i 5.A) SDG 16 (16.1 i 16.2)</p>

Programi prevencije u socijalnom radu	SR441	Znanje: Student/ica će moći definirati, opisati, usporediti i razlikovati: teorijska objašnjenja prevencije, preventivnih programa i intervencija usmjerenih na pojedinca, obitelj i zajednicu. Vještine: Student/ica će moći analizirati, planirati i evaluirati preventivne programe i intervencije usmjerene na pojedinca, obitelj i zajednicu. U vježbama student/ica će moći uvježbati komunikacijske i interpersonalne vještine. Kompetencije: Student/ica će moći kritički analizirati različite preventivne programe i intervencije, te napraviti plan evaluacije programa prevencije.	Preventivne intervencije/projekti/programi usmjereni na pojedinca, obitelj, uže okruženje i zajednicu	SDG 3 (3.4 i 3.5)
Metodologija socijalnih istraživanja	SR401	Studenti će moći: - samostalno uraditi prijavu master teze o određenoj temi iz oblasti nauke o socijalnom radu; - organizirati realizaciju naučnog istraživanja; - provesti naučno istraživanje izborom i primjenom odgovarajućih metoda naučnog saznanja; - uraditi završni rad (master tezu) i javno prezentirati njegove rezultate na završnoj/ javnoj odbrani.	Proces naučnog istraživanja	SDG17 (17:18 i 17:19)
Savremena socijalna politika	SWR400	Student će moći: - adekvatno uočiti i analizirati probleme s kojima se suočavaju zemlje u razvoju; - analizirati nositelje međunarodne socijalne politike; - analizirati značaj Evropske unije za socijalnu politiku; - analizirati uzroke i pojavne oblike siromaštva i socijalne isključenosti; - predlagati odgovarajuće mjere za rješavanje problema.	Socijalna politika zemalja u razvoju; Međunarodna socijalna politika; Socijalna politika Evropske unije; Socijalni problemi razvijenih zemalja i Socijalni problemi u Bosni i Hercegovini.	SDG 1 (1.3 i 1.A), SDG 4 (4.5, 4.A), SDG 5 (5.C), SDG 6 (6.1, 6.2 i 6.B), SDG 7 (7.1), SDG 8 (8.5-8.8), SDG 9 (9.1), SDG 10 (10.2.10.4), SDG 11 (11.3 i 11.A), SDG 16 (16.3, 16.6 i 16.7), SDG 17 (17:14- 17:17)

Na osnovu rezultata predstavljenih u Tabeli 2, moguće je izvesti sljedeće zaključke:

- o Odsjek za socijalni rad na drugom ciklusu ima 15 predmeta.
- o Studij se završava odbranom MA - teze (iako postoji baza odbranih MA - teza ona nije obuhvaćena ovom analizom, a u nekom proširenom istraživanju potrebno je izvršiti i ovu analizu).
- o U studijskom programu nema zajedničkih predmeta s drugim odsjecima.
- o Od 15 predmeta , 10 sadrži ciljeve održivog razvoja, a to je 66,66%.

- o Postoji mogućnost da i u drugim predmetima postoji veza između ciljeva i podciljeva održivog razvoja i ishoda učenja i tematskih jedinica, ali nije bila uočljiva.
- o U predmetima koji imaju zastupljene ciljeve održivog razvoja dominantno su zastupljeni ciljevi SDG 3, SDG 1, SDG 16, SDG 4, SDG 5, SDG 8, SDG 10 i SDG 11.

Zaključak

Razvojni izazovi, sadržani u ciljevima i podciljevima održivog razvoja, predmet su interesiranja akademske zajednice, vlada i međunarodnih organizacija već duži niz godina. Osim institucionalnog rješavanja ovih izazova, javlja se potreba razvoja odgovarajućih znanja, vještina i kompetencija u obrazovnom sistemu, a koje će se staviti u službu unapređenja društvenog razvoja. S obzirom na obuhvat djelatnosti kojim se budući socijalni radnici bave, integracija ciljeva održivog razvoja u obrazovnom sistemu je od presudnog značaja. Ova potrebu prepoznao je Odsjek za socijalni rad na Univerzitetu u Sarajevu - Fakultet političkih nauka, a rezultati ovog istraživanja ukazuju na jasnu vezu između zastupljenosti održivih kompetencija u ishodima učenja studijskih programa oba ciklusa i ciljeva održivog razvoja u tematskim jednicama predmeta. Uzimajući u obzir prethodne elaboracije moguće je zaključiti da Odsjek za socijalni rad na Univerzitetu u Sarajevu - Fakultet političkih nauka ima predmete na oba ciklusa studija u kojima su zastupljene teme koje se mogu dovesti u vezu s ciljevima i podciljevima održivog razvoja. U tom kontekstu, ciljevi koji dominiraju u nastavnim temama oba studijska programa su: SDG1, SDG3, SDG4, SDG5, SDG8, SDG10, SDG16 i SDG17.

Buduće izmjene i dopune studijskih programa oba ciklusa bi trebale sadržavati modificiranu matricu ishoda učenja koja sistemski povezuje održive kompetencije, ciljeve i podciljeve održivog razvoja s ishodima učenja na nivou predmeta, a onda i konsekvantno s ishodima učenja na nivou studijskih programa. Osim toga, poželjno bi bilo u *syllabuse* predmeta dodati sekciju u koju se mogu unijeti ciljevi održivog razvoja kompatibilni s predmetom,

odnosno tematskim jedinicama koje se obrađuju. Također, budući da se MA teza vrednuje sa značajnim brojem ECTS kredita poželjno bi bilo izvršiti analizu do sada odbranih radova o ovom studijskom programu s akcentom na ciljeve i podciljeve održivog razvoja. Ova analiza bi dala detaljniji uvid u opseg zastupljenosti ciljeva i podciljeva održivog razvoja u cjelokupnom studijskom programu budući da MA-teze kao završni rad u pravilu obuhvataju znanja, vještine i kompetencije stečene za vrijeme studija.

Literatura:

- o A/42/427 - Report of the World Commission on Environment and Development- Our Common Future. (1987). https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/42/427&Lang=E Pristupljeno 10.08.2019. A/CONF.48/14/Rev.1 Report of United Nations Conference on the Human Environment Stockholm 5-16 June 1972. (1973). <https://undocs.org/en/A/CONF.48/14/Rev.1> Pristupljeno 11.04.2024
- o A/RES/55/2 Millennium Declaration (2000). <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/noo/559/51/pdf/noo55951.pdf> Pristupljeno 11.04.2024.
- o A/RES/66/288 - The Future We Want. (2012). Pristupljeno 10.08.2019.
- o A/RES/70/1 - Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. (2015). <https://undocs.org/en/A/RES/70/1> Pristupljeno 11.04.2024.
- o Chankseliani, M., & McCowan, T. (2021). Higher education and the sustainable development goals. *Higher Education*, 81(1), 1-8.
- o Collazo Expósito, L. M., & Granados Sánchez, J. (2020). Implementation of SDGs in university teaching: A course for professional development of teachers in education for sustainability for a transformative action. *Sustainability*, 12(19), 8267.
- o Dlouhá, J., Heras, R., Mulà, I., Salgado, F. P., & Henderson, L. (2019). Competences to address SDGs in higher education—A reflection on the equilibrium between systemic and personal approaches to achieve transformative action. *Sustainability*, 11(13), 3664.

- o International Federation of Social Workers -IFSW (2012). The Global Agenda for Social Work and Social Development. <https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/globalagenda2012.pdf> Pristupljeno 11.04.2024.
- o International Federation of Social Workers -IFSW (2014). Global Definition of the Social Work Profession. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> Pristupljeno 11.04.2024.
- o International Federation of Social Workers -IFSW (2018). Global Social Work Statement of Ethical Principles. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/> Pristupljeno 11.04.2024
- o International Federation of Social Workers -IFSW (2020a). Global Agenda for Social Work & Social Development Framework for 2020-2030. <https://www.ifsw.org/2020-to-2030-global-agenda-for-social-work-and-social-development-framework-co-building-inclusive-social-transformation/> Pristupljeno 11.04.2024.
- o International Federation of Social Workers -IFSW (2020b). Global Standards for Social Work Education and Training. <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/> Pristupljeno 11.04.2024.
- o Ioakimidis, V., & Sookraj, D. (2021). Global standards for social work education and training. *International Social Work*, 64(2), 161-174.
- o Jayasooria, D. (2016). Sustainable development goals and social work: Opportunities and challenges for social work practice in Malaysia. *Journal of Human Rights and Social Work*, 1(1), 19-29.
- o Jones, D. N., & Truell, R. (2017). Global agenda for social work and social development. In *Encyclopedia of Social Work*.
- o Lombard, A. (2015). Global agenda for social work and social development: A path toward sustainable social work. *Social Work*, 51(4), 482-499.
- o Nikku, B. R., & Pulla, V. (2014). Global Agenda for Social Work and Social Development: Voices of the social work educators from Asia. *International Social Work*, 57(4), 373-385. <https://doi.org/10.1177/0020872814527633>

- o Picado-Valverde, E. M., Yurrebaso, A., Guzmán-Ordaz, R., Nieto-Libero, A. B., & Gonzalez-García, N. (2022). Approach developed according to sustainable development goals and challenges for future professionals in social intervention. *Social Sciences*, 11(2), 67.
- o Spahić, E., & Čustović, E. (2023). Održive kompetencije – izazov za visoko obrazovanje / Sustainable Competencies – A Challenge for Higher Education. *Pregled: časopis Za društvena Pitanja / Periodical for Social Issues*, (1), 317–346. <https://doi.org/10.48052/19865244.2023.1.317>
- o Spahić, E., Osmić, A., Čustović, E., (2019). The Importance of Promoting Sustainable Development Goals for Their Implementation Within Society - Case Study: Bosnia and Herzegovina. In Przygoda, M., Mišević, P., and Machrafi, M. ed. *Book of Proceedings Economic and Social Development, 48th International Scientific Conference on Economic and Social Development Development – “Managerial Issues in Modern Business”*. Warsaw: Varazdin Development and Entrepreneurship Agency, Varazdin, Croatia / University North, Koprivnica, Croatia / Faculty of Management University of Warsaw, Warsaw, Poland / Faculty of Law, Economics and Social Sciences Sale - Mohammed V University in Rabat, Morocco / Polytechnic of Medimurje in Cakovec, Cakovec, Croatia. pp. 97-110.
- o Stansfield, J. (2017). The United Nations sustainable development goals (SDGs): A Framework for Intersectoral Collaboration. *Whanake: The Pacific Journal of Community Development*, 3(1), n-n.
- o Stubbs, W., Ho, S., Abbonizio, J. K., Paxinos, S., & Bos, A. (2021). Addressing the SDGs through an integrated model of collaborative education. In W. L. Filho, A. L. Salvia, & F. Frankenberg (Eds.), *Handbook on Teaching and Learning for Sustainable Development* (pp. 252-271). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781839104657.00025>
- o UNESCO (2017). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*, UNESCO: Paris, France. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444> Pristupljeno 12.03.2022.
- o United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 AGENDA 21. (1992). Pristupljeno 10.08.2019.
- o Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka (2019). Nastavni plan i program Fakulteta političkih nauka – izmjene i dopune. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Fakultet političkih nauka.